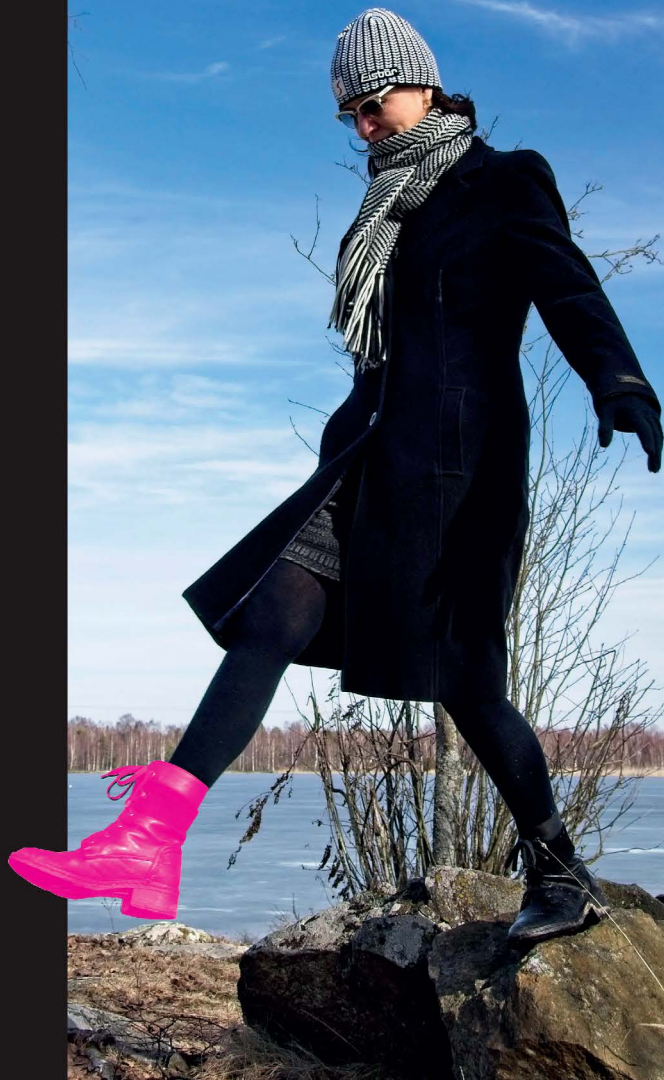

Stanislava Chrobáková Repar

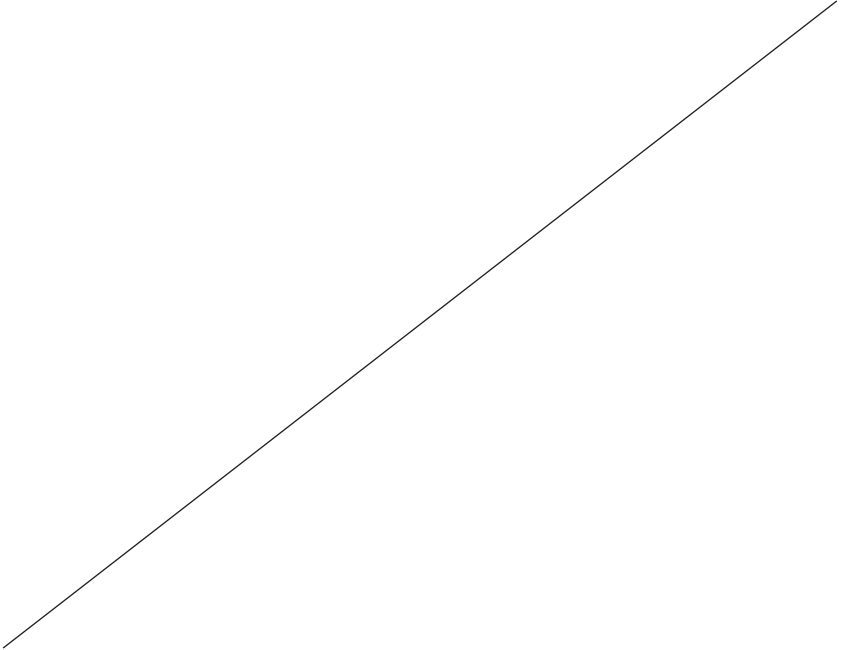
bielym atramentom

feministická
literárna
kritika
a gynokritika

literárne úvahy ● interpretácie ● recenzie

b

ASPEKT

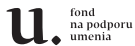
Stanislava Chrobáková Repar

Bielym atramentom: feministická literárna kritika a gynokritika
literárne úvahy • interpretácie • recenzie

vyšlo v roku 2019 v Knižnej edícii ASPEKT

www.aspekt.sk

publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

copyright © Stanislava Chrobáková Repar 2019

redakcia: ASPEKT

design © Layout JS. 2019

fotografie na obálke a vo vnútri © Vlado Sukeník 2019

produkcia: pressitech, s. r. o., Bratislava

prvé vydanie

ISBN 978-80-8151-079-3

EAN 9788081510793

Stanislava Chrobáková Repar

bielym atramentom

feministická
literárna
kritika
a gynokritika

literárne úvahy
interpretácie
recenzie

ASPEKT

Stanislava Chrobáková Repar (nar. 1960 v Bratislave) je slovenská a slovinská spisovateľka, prekladateľka, literárna kritička a vedkyňa, editorka, redaktorka a vydavateľka. Narodila sa v Bratislave, vyštudovala filozofiu a estetiku na Univerzite Komenského v Bratislave (1984), doktorát z literárnej vedy získala v Ústave slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied (1995), na docentku literatúry sa habilitovala na Univerzite v Novej Gorici (UNG) v Slovinsku (2010). Na Slovensku pomáhala zakladať nezávislú spisovateľskú platformu pred rokom 1989 i po ňom, neskôr vystúpila zo všetkých spisovateľských združení. Pracovala ako vedecká pracovníčka na Filozofickej fakulte UK a v Ústave slovenskej literatúry SAV. Od roku 2001 žije v Lubľane a v ostatných rokoch aj vo Fínsku. Od roku 2009 je aj úradne v slobodnom povolání. V Lubľane po celý čas intenzívne spolupracuje s vydavateľstvom KUD Apokalipsa, ako výskumníčka externe spolupracovala s Filozofickou fakultou Univerzity v Lubľane, s Peace Institute Ljubljana, s Ministerstvom kultúry Slovinskej republiky a prednášala na Univerzite v Novej Gorici. Je spoluzakladateľka medzinárodného projektu Časopis v časopise (2002) a Ženské-

ho odboru Slovinského centra PEN Mira (2013) a i.; členka Spolku slovinských spisovateľov a Slovinského centra PEN. Na Slovensku dlhodobo pracovala v literárnom mesačníku *Romboid* aj pre iné médiá, od roku 2017 vedie občianske združenie a literárny štvrťročník *Fraktál*. Je činná organizačne aj edične ako zostavovateľka a editorka mnohých antológií a výberov zo slovenskej i slovinskej literatúry doma aj v zahraničí (USA, Mexiko, Veľká Británia, krajiny V4 a bývalej Juhoslávie a i.). Doteraz preložila 25 knižných titulov, naposledy jej vyšli výbery z poézie Srečka Kosovela, Štefana Strážaya, Maje Vidmar a Barbary Korun. Píše v slovenčine aj slovinčine, samostatne autorsky uverejnila 26 kníh, monografií a rozsiahlych expertíz. V slovenčine neďávno vydala básnickú zbierku *Echoechoecho* (2013), knihu rozhovorov *Existenciály I* (2014) a dve publikácie haiku (2015 a 2017); v slovinčine jej naposledy vyšli esejistické a literárnokritické zbierky *Agonija smisla* (2015), *Iniciacije ali književnost onkraj vidnega* (2018) a básnická zbierka *Rauma Blues* (2018). Na základe jej dvojjazyčnej autofikcie *Slovenka na kvadrát* (2009, 2011 a 2013) vznikla rovnomená kabaretná monodráma (réžia Nick Upper, premiéra 2013). Texty S. Chrobákovej *Repar* sú preložené do 16 jazykov, je laureátka Prémie A. Matušku (1995), Ceny OSS za najlepšiu knihu roka (2003) a Prémie Literárneho fondu za preklad (2019). V Slovinsku získala Literárnu cenu Mira (2018), nominovaná bola na Cenu Marjana Rožanca za esejistiku (2016) a i. V roku 2014 ju European Institute for Gender Equality (EIGE) zaradil medzi „Women and Men Inspiring Europe“.

úvod ● Ženská verzia zmyslu

I ● HARD

- 32 Sebareflexia vedy ako súčasť uvažovania o archetypochoch
(Zdeňka Kalnická)
- 38 Feminizmy – cesta k posthumanizmu
(Pavel Barša)
- 49 Niekoľko slov o cibuli... alebo o postfeminizme
(Vlasta Jalušič et al.)
- 67 „Patchwork“ ako metóda písania
(Etela Farkašová)
- 76 Améryho úvahy o transformovanom „ja“
(Jean Améry)
- 86 Pamäť migrantiek
(Pavla Frýdlová)
- 92 Arachné: Druhostvorenie trojobrazu
(Etela Farkašová)
- 100 Feministická literárna veda alebo nepriznané
disidentstvo?
(Jana Cviková)
- 113 Prežijú iba ženské ikony
(Kate Bolick, Gilles Lipovetsky)

II ● SOFT

- 164 „Konečná je len odovzdanosť poézii“
(Mila Haugová)
- 172 To je úroda!
(Mária Ferenčuhová, Katarína Kucbelová, Jana Pácalová,
Anna Snegina, Wisława Szymborska)
- 183 Stojí redukcia mimo vedomia?
(Mila Haugová)
- 188 Estetická konštanta: „Tá zamlčaná“
(Svetlana Makarovič)
- 203 „Matný purpur“
(Sylvia Plath)
- 208 Labyrint s otvorenou klenbou
(Mila Haugová)
- 213 „V oku hurikánu“
(Olga Tokarczuk)
- 220 „So slovami neviem zaobchádzať“
(Frida Kahlo)
- 225 „Chcela by som byť blchou v tvojej brade“
(Jana Juráňová)
- 232 V zrkadlách jazykov
(Irena Brežná)
- 239 „Boh pulzuje v premenách“
(Olga Tokarczuk)
- 247 Paralely „Happyendov“
(Jaroslava Blažková)
- 255 Mapovanie „divokých zón“
(Suzana Tratnik)
- 266 Euroskepticizmus očami „literárnej vagabundky“
(Dubravka Ugrešić)
- 271 Bibliografická poznámka

Ženská verzia zmyslu

(úvod)

8 Táto kniha literárnokritických úvah, interpretácií a recenzií je okrem iného aj pokusom splatiť dlh, ktorý na Slovensku máme a akosi stále nevieme, čo s ním; nielen *čím*, ale aj *či* ho vôbec vyplniť, celkovo priznať za svoj. Ako celok začala vznikáť, keď som sa ocitla v polovici šiestej dekády svojho života v nových životných okolnostiach, ktoré ma na niekoľko rokov zaviedli do mestečka Rauma v krajine tisícich jazier na severe Európy.

Dvojkombinácia

Mala som tu okrem iného príležitosť urobiť si čosi ako inventúru vo svojich textoch – tých slovenských aj tých slovinských –, ktoré vznikali po roku 2000 a boli kdekade publikované, a zostaviť z nich dva väčšie komponované súbory v jednom i druhom jazyku. Slovinský výber literárnovedných esejí, kritik a interpretácií vyšiel pod názvom *Imiciacije ali književ-*

nost onkraj vidnega (Iniciácie alebo neviditeľná literatúra) na jar roku 2018 v novozaloženom vydavateľstve Fraktál, o. z., na Slovensku a v drvivej väčšine sa vzťahoval na tvorbu slovinských poetiek. Jeho podtitul znie: *Subverzívne úvahy o tvorbe žien a reprezentáciách ženskej diskurzivity v literatúre*. Už v roku 2015 mu však predchádzala kniha úvah a článkov *Agonija smisla (Agónia zmyslu)*. Vyšla s rovnako dlhým, ak nie dlhším podtitulom v slovinskom vydavateľstve KUD Apokalipsa a zaoberám sa v nej najmä kultúrnymi, rodovými, ale aj redakčnými politikami v Slovinsku, okrajovo tiež vzájomnými vzťahmi medzi slovinskou, slovenskou a českou literatúrou.

Druhý, tentoraz „slovenský“ výber mojich odborných textov z obdobia po roku 2000 je venovaný najmä tvorbe slovenských poetiek a prozaičiek, ale aj viacerých zahraničných autoriek preložených do slovenčiny; zasadený je do môjho premýšľania o literatúre v kontextoch feministickej literárnej vedy. Neskôr som sa rozhodla tento rozsiahly súbor rozčleniť na dva menšie celky. Vznikli tak dva samostatné rukopisy: kniha *Bielym atramentom: feministická literárna kritika a gynokritika*, ktorú držíte v rukách, a útlejšia, skôr esejistická knižka *Cesta okolo hlavy – básňou*, ktorá je s prvou v komplementárnom vzťahu a voľným úvahovým štýlom v troch častiach nazvaných *Poiesis*, *Femi(ni)nis* a *Semiosis* hovorí o jazykoch poézie, feminizmoch v súvislosti s literatúrou či ženských „životných svetoch“, resp. o ich užšom (osobnom) i širšom (rodovom a politickom) z významňovaní.

Z obidvoch zmienovaných rukopisov vypadla väčšia časť kapitol venovaných písaniu kolegov. Do prvej časti predloženého výberu textov som napokon zaradila iba troch pozoruhodných autorov, filozofov a teoretikov Pavla Baršu, Jeana Améryho a Gillesa Lipovetského. Motívom bolo ich inšpiratívne či

„škandalózne“ – v prípade Lipovetského – uvažovanie o témach, ktoré sa ženského „pobytu vo svete“ bezprostredne dotýkajú, ale tiež moja snaha vyhnúť sa (hoci aj nezámernému) esencializmu a nevzťahovať reprezentácie ženskej diskurzívnosti iba k ženskému pohlaviu. V druhej časti knihy sa dotýkam aj niekoľkých ďalších autorov krásnej literatúry; najmä tam, kde mi komparatívny rámec uvažovania umožnil naznačiť zaujímavé rozdiely alebo podobnosti v písaní vybraných autorov a autoriek. Ďalším konštitutívnym prvkom knihy je podmienenosť niektorých jej výstupov slovinskou časťou môjho osobného či profesionálneho životopisu. To je zároveň dôvod, prečo sa čitateľská verejnosť kde-tu stretne aj s údajmi zachytávajúcimi slovinskú vydavateľskú, prípadne autor-skú realitu.

hard – soft

10 Názov knihy *Bielym atramentom*¹ napovedá, že v nej naši uplatnenie najmä moje (post)feministické² výskumy literatúry v spojení s literárnou kritikou a uvažovaním nad konkrétnymi textami, ktoré som mala príležitosť recenzovať pre viaceré časopisy v ostatných dvoch desaťročiach. Ide o prvú knihu na Slovensku priamo z oblasti feministickej literárnej kritiky a „gynokritiky“, resp. jej ďalšieho prevtelenia do „gynesis“. A hoci príbuzné postupy nachádzame na Slovensku u viacerých autorov či autoriek, napríklad v ich vedeckých monografiách (spomeňme len tie najviditeľnejšie príklady z posledného obdobia – Dereka Rebra, Janu Cvikovú a Andreu Boknikovú),³ v takejto výlučnej podobe u nás k publikovaniu podobného literárnokritického súboru zatiaľ nedošlo. V podstate by sme teda mohli hovoriť o akejsi (oneskorenej) slovenskej

„premiére“, čo môže mať, ako každé prvolezectvo, svoje klady aj zápory. Nielen preto, že týmto vydavateľským činom spoločne vstupujeme na u nás ešte vždy neprebádanú pôdu, ale aj preto, a tomu sa nevyhneme, že dokonca aj samotná gynokritika, tak ako ju definovala americká teoretička Elaine Showalter, svojho času vzbudila ambivalentný ohlas a dodnes je medzi feministkami rôzne chápaná i prijímaná. (K tejto otázke sa vrátíme neskôr.)

Verím, že kniha zaujme tak svojou štruktúrou a výraznými autorskými menami, ktorých dielo sprostredkúva(m), ako aj myšlienkovou nadstavbou nad prečítanými textami. Vieme, že práve *ženské* (resp. *ženskost'*) napriek jeho manifestovanej prítomnosti v tzv. univerzálnom diskurze (spoločenskom, vedeckom, literárnom atď.) v skutočnosti z tohto diskurzu neraz vypadáva – viditeľne alebo aj neviditeľne, t. j. podprahovo. No vieme aj to, že práve autorky vo svojom písaní rady obsadzujú či rozvíjajú témy, ktoré obohacujú naše literárne svety i náš pohľad na seba samých, a že i vo výrazovej rovine často preskúmajajú nové možnosti, pretože sú prinútené experimentovať aj vo formálnom zmysle, resp. v jazyku svojho písania. Práve túto potrebu dominujúci, t. j. androcentrický diskurz v literatúre nepocituje až tak naliehavo; na rozdiel od ženského písania či písania žien pre seba nachádza pevnejšiu oporu v literárnej tradícii, ako ju poznáme v tradícii, ktorej „univerzálna“ platnosť je vybudovaná na mužských významových reprezentáciách. To všetko sú myšlienkové východiská a literárnokritické predpoklady, ktoré tejto knižke dávajú opodstatnenie.

V prvej časti knihy nazvanej *hard* upozorňujem na uvedený okruh otázok explicitne, nadväzujúc v dialogickom vzťahu – občas i polemicky – na teoretické či esejistické úvahy iných au-

toriek alebo autorov. V druhej časti nazvanej *soft* sa zamýšľam nad textami, ktoré patria do tzv. krásnej spisby alebo vysokej literatúry, azda len s výnimkou autobiografických či reportážno-úvahových diel Fridy Kahlo (korešpondencia, denník) a Dubravky Ugrešić (reportážne eseje), ktoré sa žánrovo pohybujú na jej okrajoch. Niektoré zaradené texty vznikali už dávnejšie alebo sa viažu k staršej tvorbe recenzovaných autoriek; odvtedy prišli s novšími knihami. Napriek tomu si myslím, že spomínané texty do tohoto súboru patria, ba dokonca až takto, v širšom zarámovaní a s odstupom času, nachádzajú svoje plnšie vyznenie. Jednak sa príslušné diela dostávajú do relevantného významového okolia i dejinného času (spracovávaného dnes už aj literárnohistoricky) a jednak až knižné „navrstvenie“ recenzií i recenzovaných diel upozorňuje na ich podnety a chcené či nechcené súvislosti, ktoré ostávajú v platnosti.

Marginalizované identity

- 12 Pri písaní jednotlivých recenzií a kritik, kapitol tejto knihy, som o ich spoločnom vydaní – niekedy v budúcnosti – neuvažovala. Vznikali v pomerne veľkom časovom intervale takmer dvadsiatich rokov, skôr príležitostne ako systematicky. Preto ma aj samu prekvapilo, ako ucelene kniha po ich zostavení do jedného celku pôsobí, ale aj to, aký relatívne „plný“ a vnútorné previazaný obraz ženských autorských iniciatív či iniciácií v literatúre ponúka. Zdá sa, akoby tu, na akomsi zadnom pláne, kľúčovú úlohu zohrávali kategórie času a priestoru, avšak v ich živototvornej perspektíve – ako sociálne a psychologické atribúty. Ide teda o subjektívny čas a subjektívny priestor (prebývania) človeka vo svete, jeho ľudskú existenciu na okra-

ji tzv. veľkých dejín. Do tejto významovej siete sa potom (v súhrne) dostali nasledovné tematické dominanty: procesy ľudského starnutia, migrovania a spoločenskej inklúzie (alebo exklúzie), ale aj na to nadväzujúcej osobnej deteritorializácie; otázky uplatnenia sa v profesionálnom i spoločenskom zmysle a s tým súvisiacej (rodovo podmienenej) marginalizácie či depersonalizácie žien a ich výkonov; ďalej tiež postupy marginalizácie, ba až ostrakizácie mužov a žien pohybujúcich sa mimo rodových antinómií či normatívnej heterosexuality atď.

Ďalším veľkým (spoločným) tematickým celkom či prienikom hodnotených diel i odborných prác (a teda podnetom na zamyslenie) sú otázky textových stratégií v rámci literárnej produkcie, autonómie písania žien a jeho vonkajších (tvorovo-výrazových alebo žánrových) i vnútorných (osobnostných) autentických prejavov, narušania kontinuálneho pôdorysu diel v čase i priestore a ich (percepčne účinnejšieho) prevedenia na úroveň disipatívnej (žitej) reality, skríženia významových i hodnotových osí ako dôsledku subverzívneho vzťahu k dominantnému (patriarchálnemu) diskurzu, ako i otázky vydavateľského uplatnenia či významovej realizácie diel so ženským rukopisom i autorstvom a ich vpisovanie do literárnej histórie v prostredí ovládanom mužskými záujmami a hierarchiami a pod. V neposlednom rade sa v knihe postupne konštituuje ďalší spoločný rys veľkej väčšiny literárnokritiky či esejisticky hodnotených príspevkov: jednak vzťah textových producentiek (okrajovo aj producentov) k telu a telesnosti a jednak ich vzťah k vlastnému mentálnemu prostrediu, pričom jedno i druhé možno vnímať ako spojené nádoby. Táto podmienenosť je očividná a fascinujúca a premieta sa aj do vzťahu k jazyku a reči – tiež v zmysle ich ambivalencií, deficitov, dokonca poškodení či stigiem.

Dalo by sa povedať, že v popredí tejto knihy a diel, ktorým sa venuje (a to bez predchádzajúceho programového zámeru), je problém marginalizovaných identít. Spisovateľky, poetky, esejistky, ale i vedkyne a publicistky vnímajú potrebu vytvoriť vo svojich textoch miesto pre zraniteľných, odvrhnutých, poznačených či deklasovaných protagonistov a protagonistky, niektoré i prostredníctvom autobiografických žánrov, upozorňujúc na túto dimenziu tak cudzích, ako aj vlastných životov. Jedným dychom však treba povedať aj to, že každá z autoriek predstavuje samostatnú „kapitolu“ – nepodobajú sa na seba, ich písanie, či už umelecké, alebo vedecké, vykazuje jedinečné znaky a je nezameniteľné. Napriek tomu sa stretávajú na území spoločných (iste aj podvedomých) záujmov a smerujú k rodovo citlivej perspektíve pohľadu, resp. k akémusi „horizontu udalosti“ (ak si vypomôžeme touto výpožičkou z astrofyziky a kvantovej fyziky), ktorý iba nejasne tušíme za vyjavenou diskurzivitou nášho bytia a ktorý nás a našu existenciu určuje vo všetkých jej či našich atribútoch a prejavoch.

14 Som presvedčená, že nejde len o zjednocujúcu prácu a jednotiacu perspektívu pohľadu autorky tejto knihy. V danom zmysle teda možno knihu *Bielym atramentom* čítať aj ako súbor textov, ktorý má potenciál v primárnych textoch odhaľovať vzrušujúce významové konštelácie a súvislosti a ktorý disponuje istou explikačnou či evokačnou silou aj pre čitateľské publikum. Okrem iného potvrdzuje (aj nezámerné) približovanie sa autoriek k rodovej sebaidentifikácii v písaní. Čím rozvinutejšia je autorkina osobnosť i životný príbeh, tým väčšími sú rodové súvislosti vtahované do stredu jej vlastnej literatúry, resp. spôsobu uvažovania o nej. Kritika a literárna veda, ktorá túto dimenziu nerešpektuje a zodpovedne sa na ňu nepripravuje, stráca kontakt s podstatnou významovou rovi-

nou hodnotených predlôh a samotnú literatúru uzatvára do jej tradičného, aj rodovo normatívneho, (seba)obrazu napríklad pomocou hodnotových či významových stereotypov alebo osvedčených výkladových formúl.

Gynokritika bez predsudkov

Autorkou koncepcie *gynokritiky* je americká feministická teoretička Elaine Showalter, ktorá už v roku 1979 upozornila na skutočnosť, že feministická kritika (aj) v literatúre sa stále orientuje na mužské výkony a mužských autorov, ba aj ženy skúma také, aké vystupujú z mužských predstáv, a nie také, aké sú vo svojej autonómnej skúsenosti, bez ohľadu na mužské normy. Až obsesívne sa podľa nej diskutuje o viktimizovaných ženách a tisíceroch spôsoboch ich viktimizácie, namiesto o ženách oslobodených od mužských očakávaní a požiadaviek, resp. lineárnych nastavení i pascí mužskej literárnej tradície. Showalter hovorí priamo o vtesnávaní žien medzi riadky mužskej tradície. Svoju víziu gynokritiky podporia feministickými výskumami v histórii, antropológii, psychológii a sociológii, ktoré zhodne – azda najvýraznejšie v antropológii cez prizmu ženskej genealógie, vzťahu k sexualite, reprodukcii a telesnosti, a tiež z hľadiska iniciačných a očistných rituálov, mýtov či tabu – rozvinuli hypotézu o *ženskej subkultúre*. Gynokritika pritom nezahŕňa iba statusy, ktoré sú ženám pripisované zvonka, resp. ženami osvojené (patriarchálne) konštrukty ženskosti, ale zahŕňa aj (a najmä) autentické pozície, interakcie a vedomie samotných žien.⁴ V skratke teda možno povedať, že v gynokritike ide o skúmanie literárnej tvorby žien autoriek, ale aj fiktívnych svetov ich hrdiniek či lyrických protagonistiek z pohľadu vyjavovania vlastnej žen-

skej skúsenosti a bez apriórneho usúvzťažňovania sveta ženských významov s tradíciou ovládanou patriarchálnym diskurzom. Muži ako feministickí čitatelia by sa podľa Showalter nemali identifikovať so zvnútornenou ženskou identitou, ale by mali skúmať a spytovať samých seba z pohľadu privilégií, ktoré im súčasné rodové status quo prináša.⁵

Viaceré oponentky vyčítali tejto koncepcii – takmer okamžite, no i v neskorších diskusiách –, že v skrytosti reprodukuje feminizmus diferencie a rodové identity mužov a žien esencionalizuje už tým, že oproti feministickej kritike mužského kánonu kladie jednostranný dôraz na autonómnu tvorbu žien.⁶ Gynokritike sa dokonca dostalo označenia „separatistický feminizmus“, ktorý údajne smeruje k reprodukovaniu rodových polarizácií v písaní mužov a žien s rizikom, že nedôveru, ktorú takýmto postupom dnes zasejeme, budeme zajtra prekonávať oveľa ťažšie.⁷ Mary Eagleton vo svojej rešpektovanej feministickej čítanke však upozorňuje aj na hlasy teoretičiek (menovite napr. Mary Jacobus),⁸ ktoré autorky či autorov takýchto obáv obviňujú z posadnutosti separatizmom a upozorňujú na skutočnosť, že aj „falická žena“ (ako zvyľučnená nositeľka ženských významov) má v kritike či literárnej vede svoje miesto; koniec-koncov, svojím vedením a konaním zaplňa objektívne jestvujúcu medzeru v odbore, literatúre i živote.

M. Eagleton korektne vraduje myšlienkovú iniciatívu E. Showalter, zakladateľky gynokritiky, do širšieho kontextu feministických diskusií, ktoré prebiehali už v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Uvádza napríklad výhrady Annette Kolodny, ktorej na prístupe E. Showalter prekážalo najmä zanedbávanie diskurzívneho rámca v jej uvažovaní o rode; ten, ako vieme, presahuje (dekonštruuje) aj pohlavnú príslušnosť subjektu a viaže sa len na jeho lokalizáciu v diskurze. Feministic-

ká kritika podľa Showalter predstavuje iba jeden z možných rovnocenných prístupov k čítaniu (či písaniu), čo však – ako správne komentuje Eagleton – problematcky otvára dvere aj tej najradikálnejšej „maskulinistickej“ kritike a vede.

Toril Moi, ďalšia oponentka E. Showalter, zdôrazňuje potrebu vyššieho zastúpenia analytického a evaluačného rozmeru vo feministickej kritike a vede, pohlavná príslušnosť (autora alebo autorky) však podľa nej takisto nerozhoduje o ničom. Argumentuje napríklad aj „hermeneutikou pochybnosti“, zdôrazňujúc, že text nepredstavuje iba to, čím by chcel byť alebo za čo sa vydáva. Dôležité je preto prepracovať sa aj k jeho skrytým protirečeniam a konfliktom, tiež absenciám, resp. negatívnym prezentáciám či zamlčaným významom – už vzhľadom na skutočnosť, že pri vstupovaní textu do prostredia zadaného androcentrismom sa text napísaný ženou a text podpísaný mužom nachádzajú vo výrazne odlišnej situácii. Moi ďalej podčiarkuje, že z myšlienkového perspektívy E. Showalter, ktorá bazíruje na ženskej skúsenosti, čiže skôr empiricky zakúšanej mimoliterárnej kvalite, úplne vypadáva vnímanie textu ako procesu označovania aj s jeho konštitutívnu funkciou. Obava Showalter pred infiltráciou feministickej kritiky „mužskou teóriou“ a – v dôsledku toho – kladenie dôrazu na ľudskú skúsenosť totiž vedie k tomu, čo autorka gynokritiky sama odmieta: k budovaniu hierarchií, ktoré sú analogické s tými mužskými – uzatvára Moi.⁹

Ďalšou oponentkou E. Showalter, ktorú Mary Eagleton vo svojej stručnej rekapitulácii sporov okolo gynokritiky prezentuje, je Alice Jardine. Jardine sa opiera o požiadavku súhry viacerých teoretických prístupov i praxí – lingvistickej, psychoanalytickej, postmodernej atď. – vo feministickej literárnej kritike a vede. Vo svojom uvažovaní sa vracia až k starogréc-

kej filozofii a k pojmom ako *techné* a *physis* alebo *čas* a *priestor* ako príkladom duálnych opozícií, ktoré predurčili náš spôsob myslenia. Gynokritiku, ktorá podľa nej stojí na empirických poznatkoch (napr. „skúsenosti“ žien) by malo nahradiť skúmanie zahrnuté pod nové označenie *gynesis*. Tento neologizmus má vyjadrovať postupy, ktoré ženské, resp. ženskosť v literatúre tematizujú a skúmajú ako medzeru alebo absenciu, teda ako to, čo sa stratilo alebo vymizlo z dominujúcich (mužských) naratívov, napriek tomu však má silu dominantný diskurz destabilizovať. V prípade *gynemy* ako výsledku takéhoto procesu ani tak nejde o objekt alebo kvalitu, ale skôr o horizont, ku ktorému postupy *gynesis* (vnútorne súvisiace s novým premyslením modernity vo francúzskej teórii) gravitujú: má ísť o fenomén *ženského v nastávaní* (či ustanovovania ženského), resp. permanentne sa etablujúcej, konštruovanej ženskosti, ktorá nie je ustálená a nemá ani svoju pevnú identitu. Percepčne môže vzbudzovať dokonca aj neistotu alebo nedôveru, najmä v prípadoch, keď je tento neraz „rozkolísaný“, „tackavý“ diskurz vtelený do prehovoru mužského tvorca zvnútra ešte vždy prevládajúcich (tradičných) hierarchií či disciplín. Významové prekĺzavanie medzi termínmi *feminíne*, *feministické* a *ženské* (kategoriálne rozlišovanie E. Showalter), ale aj samotnými konceptmi *gynesis* a *gynema* podľa Jardine stráca na dôležitosti; vo všetkých prípadoch totiž ide o ženský prehovor, resp. udalosť reči. Jardine si ďalej kladie otázky, prostredníctvom ktorých sa svoj koncept pokúša usúvzťažniť so širším rámcom uvažovania na Západe i s jeho výzvami pre nové, t. j. 21. storočie.¹⁰

V kontexte týchto debát je zaujímavý aj príspevok Rachel Bowlby, ktorá varuje pred „homologickými protikladmi“ iba zdanlivých súperiek v danom spore – s tým, že aj uvažovanie